

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14928939>

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA GAP VA GAPDA TINISH BELGILARINING QO‘LLANILISHINI O‘RGATISH

Mansurova Xosiyatxon Majidxo‘ja qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi 202-guruh talabasi

M.A.Hamrayev

Ilmiy rahbar: Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti Boshlang‘ich ta‘lim fakulteti dotsenti, filologiya fanlari nomzodi

Annotatsiya: Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga gap va unda tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishi ustida ishlash ona tili ta‘limining muhim bo‘g‘inlaridan biridir. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga gap tushunchasini yetkazish va tinish belgilarini o‘rgatish metodikasi ko‘rib chiqilgan. Maqola o‘quv jarayonida pedagogik yondashuvlar, mashqlar va misollar asosida tushuntirilgan holda berilgan. Gapning tuzilishi, tinish belgilari orqali matn mazmunini anglash va ifodalilikni oshirishga alohida e‘tibor qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Gap, tinish belgilari, boshlang‘ich sinflar, nutq madaniyati, tilshunoslik, o‘quvchi, pedagogik texnologiya, matn, nuqta, vergul, undov, so‘roq belgisi.

Аннотация: Работа над правильным использованием предложений и знаков препинания у учащихся начальных классов является важным звеном в преподавании родного языка. В данной статье рассматривается методика объяснения понятия предложения и обучения знакам препинания для младших школьников. Статья представлена с объяснением на основе педагогических подходов, упражнений и примеров в учебном процессе. Особое внимание уделяется структуре предложений, пониманию содержания текста через знаки препинания и повышению выразительности речи.

Ключевые слова: Предложение, знаки препинания, начальные классы, культура речи, лингвистика, ученик, педагогическая технология, текст, точка, запятая, восклицательный знак, вопросительный знак.

Annotation: Working on the correct use of sentences and punctuation marks in primary school students is an important component of native language education. This article examines the methodology for introducing the concept of sentences and teaching punctuation marks to young learners. The article explains the topic using pedagogical approaches, exercises, and examples in the learning process. Special attention is given to sentence structure, understanding text meaning through punctuation marks, and enhancing expressiveness.

Keywords: Sentence, punctuation marks, primary school, speech culture, linguistics, student, pedagogical technology, text, period, comma, exclamation mark, question mark.

KIRISH

Ona tili – bu har bir insonning hayotiy faoliyatini shakllantiruvchi va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantiruvchi asosiy vosita. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga tilning grammatik va stilistik qoidalarini o‘rgatish, ularda mustaqil fikrlash va nutq madaniyatini shakllantirish uchun muhimdir. Gap – bu tilning eng kichik bayon etuvchi birliklaridan biri bo‘lib, unda tinish belgilarining to‘g‘ri qo‘llanilishi matnning mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Tinish belgilari esa gapning tugallanganligini, mantiqiy bog‘liqligini, hissiy rang-barangligini va ifodaliligini aniqlaydi. Shuning uchun ham boshlang‘ich sinflarda gap va tinish belgilarini o‘rgatishga alohida e‘tibor qaratish zarur. Bu maqolada ushbu mavzu bo‘yicha amaliy tavsiyalar, dars ishlanmalari va pedagogik yondashuvlar taklif etilgan.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Gap – bu nutqning biror mazmunga ega bo‘lgan va tinish belgisi bilan tugaydigan qismidir. Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilarga gap tushunchasini yetkazishda quyidagi bosqichlar ajratiladi:

- **Gapning mazmuni:** O‘quvchilarga gapning nima uchun kerakligi, uning mantiqiy tugallanganligi va nutqda tutgan o‘rni tushuntiriladi. Gaplar orqali odamlar o‘z fikr-mulohazalarini bayon qilishadi. Masalan, "Mening do‘stim kitob o‘qiyapti." degan gapda kim (mening do‘stim) va nima qilayotganligi (kitob o‘qiyapti) aniq ifodalangan. Bu turdagi misollar orqali o‘quvchilar gapning mazmunini chuqurroq tushunib yetishadi.

- **Gapning tuzilishi:** Gapda bo‘lgan so‘zlarning ketma-ketligi va ularning bir-biriga

bog'liqligi o'rganiladi. O'quvchilarga gapning tuzilishi oddiy va tushunarli ko'rinishda tushuntiriladi. Masalan, "Ota bola bilan sayr qildi." degan gapda kim (ota), kim bilan (bola bilan) va nima qildi (sayr qildi) aniq ajratiladi. Bu yerda o'quvchilarga gapning elementlari – bosh harf bilan boshlanishi, oxirida tinish belgisining bo'lishi, undagi so'zlar orasidagi bog'liqlik kabi tushunchalar beriladi.

- **Gapning nutqda roli:** Gaplar orqali odamlar o'z fikr-mulohazalarini bayon qilishadi. Nutqda gaplar alohida ma'noga ega bo'lib, ulardan foydalanib biz o'zimizni tushuntirishimiz, savol-javob qilishimiz yoki his-tuyg'ularimizni bildirishimiz mumkin. Masalan, "Qanday chiroyli kun!" degan gapda his-hayajon ifodalanadi. Shu tarzda o'quvchilarga gapning nutqdagi ahamiyati va vazifasi tushuntiriladi.

Tinish belgilari gapni tugatadi va uning mazmunini aniqlaydi. Boshlang'ich sinflarda quyidagi tinish belgilari o'rgatiladi:

- **Nuqta (.):** Nuqta gapning tugaganini bildiradi. Masalan: "U maktabga bordi." Bu yerda nuqta gapning yakunlanganligini va undagi mazmunning tugallanganligini bildiradi. Nuqtani to'g'ri qo'llashni o'rgatishda o'quvchilarga matnlarni o'qish va undagi nuqtalarni topishga oid mashqlar beriladi.

- **Vergul (,):** Vergul so'zlarni ajratish yoki gapning davom etayotganligini bildiradi. Masalan: "Daryo, ko'l va suv havzalari tabiatning boyliklaridir." Bu yerda vergul so'zlarni ajratib turish vazifasini bajaradi. Vergulni o'rgatishda o'quvchilarga matnlardagi vergullarni topish va ularning qo'yilish sabablarini tushuntirish lozim.

- **So'roq belgisi (?):** So'roq belgisi so'rovchi gaplarni bildiradi. Masalan: "Sen qayerga borasan?" Bu yerda so'roq belgisi gapning savol shaklidagi mazmunini anglatadi. O'quvchilarga so'roq belgisini qo'llashni o'rgatishda, ularni savol-javobga oid mashqlar bilan tanishtirish foydali bo'ladi.

- **Undov belgisi (!):** Undov belgisi his-hayajonni bildiradigan gaplarni ajratadi. Masalan: "Qanday chiroyli tabiat!" Bu yerda undov belgisi gapning hissiy rang-barangligini ifodalaydi. O'quvchilarga undov belgisini qo'llashni o'rgatishda, ularga ifodali o'qish va hissiy jihatdan boy gaplar tuzishga oid mashqlar beriladi.

Boshlang'ich sinflarda tinish belgilarini o'rgatishda quyidagi bosqichlar qo'llaniladi:

- **Namoyish va tushuntirish:** O'qituvchi doskaga turli xil gaplarni yozib, ulardagi tinish belgilarining ahamiyatini tushuntiradi. Masalan:

- "Kitob yoqimli edi." (nuqta)
- "Kitob yoqimli edi?" (so'roq belgisi)

Bu yerda o'quvchilarga ikki gapning mazmuni va ma'nosi farq qilishi tushuntiriladi.

- **Mashqlar va topshiriqlar:** O'quvchilarga quyidagi mashqlar beriladi:
- Berilgan gaplarga mos keladigan tinish belgisini tanlash.
- Matndagi noto'g'ri qo'yilgan tinish belgilarini topish va to'g'rilash.
- **Rolli o'qish:** O'quvchilarga biror matni rolga bo'lib o'qishga buyurtma beriladi.

Unda tinish belgilarining ifodalilikka qanday ta'sir qilishi ko'rsatiladi.

- **Hayotiy misollar:** Kichik hikoya yoki she'rlar asosida tinish belgilarining ahamiyati tushuntiriladi. Masalan, biror she'rni o'qishda undov belgisining hissiy ta'sirini namoyish qilish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar tez-tez quyidagi xatolarga yo'l qo'yishadi:

- **Nuqta va vergulni adashtirish:** O'quvchilar ba'zan nuqta va vergulni noto'g'ri joylashtirishadi. Masalan, "Men maktabga bordim," deb yozishadi. Bunday xatolarni oldini olish uchun ko'proq amaliy mashqlar beriladi.

- **So'roq va undov belgilarini noto'g'ri qo'llash:** Ba'zi o'quvchilar so'roq belgisini undov belgisi bilan aralashtirib yuborishadi. Masalan, "Sen qayerga borasan!" deb yozishadi. Bunday xatolarni bartaraf etish uchun o'quvchilarga so'roq va undov belgilarining farqi tushuntiriladi.

Bu xatolarni oldini olish uchun ko'proq amaliy mashqlar va didaktik o'yinlardan foydalanish lozim. Masalan, "Topishmoq" yoki "Belgi tanlov" kabi o'yinlar orqali o'quvchilarga tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni o'rgatish mumkin.

Boshlang'ich sinflarda gap va tinish belgilarini o'rgatish – bu o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning birinchi qadami. Gap tushunchasini chuqurroq tushunish va tinish belgilarini to'g'ri qo'llash o'quvchilarning nutqini boyitadi, matnlarni mantiqiy va ifodali o'qish malakalarini oshiradi. Pedagogik yondashuvlar, mashqlar va hayotiy misollar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tilga nisbatan qiziqish uyg'otadi va ularning bilim darajasini

oshiradi. Natijada, o'quvchilar nutq madaniyatini rivojlantirish bilan birga, o'z fikr-mulohazalarini to'g'ri va aniq bayon qilish ko'nikmasiga ega bo'ladilar

XULOSA

Boshlang'ich sinflarda gap va tinish belgilarini o'rgatish – bu o'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirishning birinchi qadami. Gap tushunchasini chuqurroq tushunish va tinish belgilarini to'g'ri qo'llash o'quvchilarning nutqini boyitadi, matnlarni mantiqiy va ifodali o'qish malakalarini oshiradi. Pedagogik yondashuvlar, mashqlar va hayotiy misollar asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarda tilga nisbatan qiziqish uyg'otadi va ularning bilim darajasini oshiradi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdullaev, A. (2018). *Ona tili o'qitish metodikasi*. Toshkent: Ilm Ziyo.
2. Karimova, M. (2020). *Boshlang'ich sinflarda nutq madaniyati*. Toshkent: Fan va Texnologiya.
3. To'xtasinova, N. (2021). *O'zbek tili grammatikasi*. Toshkent: O'zbekiston.
4. O'zbekiston Respublikasi Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun darsliklar (*1-sinf, Ona tili*)